

Kreml moskiewski - miejsce, które trzeba zobaczyć

2013-04-29

Fascynuje i onieśmiela, przytłacza ogromem i zachwyca finezją pięknych detali, jest jedyny w swoim rodzaju, a zarazem mieści się w kategorii podobnych obiektów na terenie całego państwa. Stanowi obowiązkowy cel wizyty każdego gościa, ale nie sposób zobaczyć jego wszystkie zakamarki i zgłębić wszystkie sekrety, które skrywa. Taki jest właśnie słynny Kreml moskiewski.

Kreml, imponujący zespół budowli świeckich i sakralnych, otoczony potężnymi fortyfikacjami, to serce liczącej dwanaście milionów mieszkańców Moskwy i tym samym całej Rosji. W 1990 r. wpisany został na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO. Jako wielki kompleks zabytkowy jest odwiedzany przez ponad dwa miliony gości rocznie, jest też ważnym ośrodkiem kultu religijnego oraz siedzibą prezydenta Federacji Rosyjskiej. Przez wiele wieków z Kremla rządili państwem książęta moskiewscy i carowie Rosji, dla których był on także miejscem koronacji i nekropolią. Po przeniesieniu stolicy do Sankt Petersburga z początkiem XVIII w. Kreml nadal pozostawał oficjalną carską rezydencją, a po rewolucji październikowej, gdy Moskwa ponownie została stolicą państwa, stał się siedzibą najwyższych organów władz radzieckich. Ze względu na symboliczne znaczenie Kremla dla sprawowania władzy w Rosji słowo „Kreml” często jest używane przez polityków i środki masowego przekazu jako zamiennik dla pojęcia rosyjskiej władzy państwowej.

Kreml w języku rosyjskim oznacza twierdzę, cytadelę, gród warowny na wzgórzu. Każdy ważny ośrodek władzy terytorialnej w dawnej Rusi posiadał swój „kreml”, wokół którego rozwijało się osadnictwo miejskie. Od XVII w. tradycyjne „kremla” w miarę poszerzania granic miast traciły funkcję obronną i pełniły głównie funkcję reprezentacyjną, dopóki stopniowo nie uległy zniszczeniu lub daleko posuniętej przebudowie. Do dzisiaj w Rosji zachowało się oprócz Kremla moskiewskiego dziesięć podobnych obiektów, przy czym dwa z nich - Kreml w Kazaniu i Kreml w Nowogrodzie Wielkim - również wpisane zostały na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO.

Pierwsza historyczna wzmianka o Moskwie pochodzi z 1147 r. Już kilka lat później, a konkretnie w 1156 r. w dokumentach pojawiła się informacja o umocnionym ostrokołe na obecnym wzgórzu kremlowskim, który został zbudowany na rozkaz księcia Jurija Dołgorukiego u zbiegu rzeki Moskwy i jej dopływu Nieglinki, płynącej obecnie w kanale pod Parkiem Aleksandrowskim. Ówczesny drewniany kreml był od dziesięciu do dwunastu razy mniejszy od dzisiejszego Kremla, zajmującego powierzchnię 27,5 hektarów. Po licznych zniszczeniach i pożarach, po próbach zastąpienia drewna nietrwałym surowcem skalnym przez wielkiego księcia moskiewskiego Dymitra Dońskiego, Kreml zaczął przybierać obecny kształt pod koniec XV w. za panowania wielkiego księcia Iwana III Srogiego. W jego zabudowie zaczęła dominować charakterystyczna ciemnoczerwona cegła, która wyparła wcześniejszy biały kamień. Powstało wiele obiektów, które w znacznej części zachowały się do dzisiaj - mury obronne i baszty, sobory, czyli okazałe świątynie prawosławne, często pełniące funkcje podobne do katedr w kościele katolickim, monastyny, czyli klasztory, pierwsze pałace i inne zabudowania. Budowę części z nich, w tym przede wszystkim fortyfikacji i najokazalszych obiektów sakralnych, powierzono architektom włoskim.

Jak wyliczono, długość murów Kremla wynosi 2235 m, ich wysokość waha się między 5 a 19 m, a największe wrażenie robi ich grubość - od 3,5 do 6,5 m! W ciągu murów Kremla zbudowano

19 wież, do których należy doliczyć jedną niewielką wieżę wykraczającą poza jego mury (Wieża Kutafia, stanowiąca swoisty barbakan, łączący Kreml właściwy z drugim końcem mostu nad niewidoczną dzisiaj rzeką Nieglinką). Budowniczymi murów Kremla w ich obecnym kształcie byli architekci włoscy Marco Ruffo i Pietro Antonio Solari, którzy nadzorowali ich wykonanie w latach 1485 - 1495. Mury posiadają charakterystyczne „zębate” zwieńczenie, zwane blankami lub krenelażem. Wszystkie baszty noszą indywidualne nazwy łącznie z dwoma tak zwanymi „Wieżami Bezimiennymi”. Sześć baszt pełniło funkcję bram wjazdowych. Najśłynniejszą z nich jest Wieża Spaska, czyli Wieża Zbawiciela, nazwana tak od umieszczonej na niej ikony Chrystusa, w latach trzydziestych XX w. zamurowanej i niedawno ponownie odstoniętej. Ma ona ponad 67 m wysokości i wychodzi na Plac Czerwony. Zamontowano na niej wielki zegar z bardzo skomplikowanym mechanizmem i z czterema cyferblatami, z których każdy ma ponad 6 m średnicy. Na uwagę zasługują też Wieża Troicka, najwyższa na Kremlu (ok. 80 m z gwiazdą i ok. 76 m bez gwiazdy), stanowiąca wraz z Wieżą Kutafia główne wejście dla turystów, Wieża Wodna, pełniąca dawniej funkcję wieży ciśnień dla Kremla, oraz Wieża Tajnicka, z której prowadziło sekretne przejście do rzeki Moskwy. Najwyższą budowlą Kremla jest jednak Dzwonnica Iwana Wielkiego, licząca 81 m wysokości, zbudowana w obecnej postaci w XVII w. Do lat osiemdziesiątych XIX w. była ona najwyższą budowlą Moskwy.

Mniej więcej w tym samym czasie, kiedy powstawały mury i wieże „nowego” Kremla, czyli na przełomie XV i XVI w. wzniesione zostały najważniejsze świątynie na jego terenie. Są nimi trzy słynne sobory, zlokalizowane przy centralnym Placu Soborowym (Katedralnym): Sobór Uspieński, czyli Sobór Zaśnięcia Matki Boskiej, Sobór Błagowieszczeński, czyli Sobór Zwiastowania, oraz Sobór Archangielski, czyli Sobór Michała Archanioła.

Sobór Uspieński jest określany jako główna świątynia Moskwy, chociaż najbardziej okazałą jest z pewnością Sobór Chrystusa Zbawiciela, usytuowany kilkaset metrów od Kremla i znany jako największa świątynia prawosławia. W 1931 r., niespełna pięćdziesiąt lat po jego poświęceniu sobór ten wysadzono z rozkazu Stalina, ale w latach dziewięćdziesiątych XX w. został on pieczołowicie odbudowany. O wiele starszy od niego Sobór Uspieński na Kremlu powstał na miejscu wcześniejszej świątyni, która została ostatecznie zburzona. Pierwszy nowy sobór przetrwał zaledwie dwa lata, zanim się zawalił, zapewne z powodu wad zaprawy murarskiej i wstrząsów tektonicznych. Dziś mamy do czynienia z pięknym dziełem włoskiego architekta Arystotelesa Fioravantiego, który przed rozpoczęciem prac dokładnie zapoznał się z architekturą staroruskich soborów. Sobór Uspieński ostatecznie powstał w latach 1475 - 1479. Od tego czasu odbywały się w nim najważniejsze uroczystości państwowe, w tym przede wszystkim koronacje carów. Dla Iwana IV Groźnego na jego koronację w 1547 r. jako pierwszego cara Rosji przygotowano bogato zdobiony Tron Monomacha, który dzisiaj można oglądać w kremłowskim muzeum. Od roku 1918 władze radzieckie zabroniły odprawiania nabożeństw w soborze, który dopiero w 1990 r. zwrócony został cerkwi prawosławnej. Zakaz odprawiania nabożeństw dotyczył również innych świątyń Kremla.

Zbudowany w latach 1484 - 1489 Sobór Błagowieszczeński był pierwotnie prywatną kaplicą wielkich książąt moskiewskich i carów rosyjskich. Szczególnie cenny jest jego ikonostas, czyli ozdobna, pokryta ikonami ściana między miejscem ołtarzowym i nawą dla wiernych. Twórcami ikon byli między innymi Andriej Rublow i Teofan Grek. Trzeci z wielkich soborów Kremla - Sobór Archangielski - powstał na miejscu istniejącej tu wcześniej świątyni i został zbudowany w latach 1505 - 1508 pod kierownictwem włoskiego architekta, znanego pod przydomkiem Alevisio Novi.

W kształcie zewnętrznym przypomina Sobór Uspienski. Jego znaczenie wiąże się z faktem, że do początków XVIII w. był on nekropolią władców Rosji. W jego wnętrzu znajduje się 46 grobowców wielkich książąt moskiewskich, carów rosyjskich i członków ich rodzin, a na ścianach soboru można zobaczyć wizerunki pochowanych osób.

Oprócz obiektów sakralnych na terenie Kremla znajduje się szereg zabudowań świeckich. Wchodzą one między innymi w skład kompleksu pałacowego, usytuowanego w południowo-zachodniej części Kremla. Na terenie całego kompleksu doliczono się łącznie blisko 700 pomieszczeń. Najbardziej okazały jest Wielki Pałac Kremłowski, wzniesiony w połowie XIX w. na miejscu wcześniejszych pomieszczeń pałacowych, które spłonęły podczas wielkiego pożaru Moskwy w 1812 r. Stanowi on obecnie siedzibę prezydenta Rosji. Kilka pałacowych sal reprezentacyjnych, w których odbywają się uroczystości państwowe i spotkania z gośćmi zagranicznymi, udostępnianych jest częściowo dla zwiedzających. Szczególne wrażenie robi wielka Sala Gieorgijewska, której nazwa nawiązuje do Orderu św. Jerzego. Dwie inne sale, których nazwy mają również związek z orderami rosyjskimi – Sala Aleksandrowska i Sala Andriejewska – za rządów Stalina połączone zostały w jedno wielkie pomieszczenie, po to, aby mogła w nim obradować Rada Najwyższa ZSRR. W latach dziewięćdziesiątych XX w. zrekonstruowano je w pierwotnej postaci.

Do Wielkiego Pałacu Kremłowskiego przylega dawny pałac mieszkalny carów rosyjskich w XVII w., czyli Pałac Tieriemny, oraz najstarszy zachowany budynek Moskwy, znany jako Granowitaja Pałata. Jego nazwa wzięła się stąd, że jest on oblicowany specjalnie szlifowanym kamieniem, co fachowo określane jest jako „boniowanie”. Zbudowany on został w latach 1487 – 1491 przez włoskich twórców murów kremłowskich, architektów Ruffo i Solariego. Wnętrze Granowitej Pałaty mieści przestronną salę o charakterze reprezentacyjnym. Prowadzące do niej Czerwone Schody (określane po polsku także jako Czerwony Ganek), zburzone za czasów radzieckich, zostały ponownie zrekonstruowane.

Do kompleksu pałacowego należy też Orużenaja Pałata, czyli Zbrojownia, która zbudowana została w XIX w. Swoją siedzibę ma w niej najważniejsze muzeum Kremla i zarazem najstarsze muzeum Rosji. Pełni ono funkcję skarbcza narodowego, w którym zgromadzono niezwykle cenne eksponaty – wyroby ze złota, srebra i kamieni szlachetnych, diamenty, regalia, prezenty od gości zagranicznych, szaty liturgiczne i inne obiekty sakralne, powozy, zbroje i broń. Już poza zwartym kompleksem pałacowym znajduje się osiemnastowieczny Pałac Senacki, w którym współcześnie mieści się administracja urzędu prezydenta Rosji. Do 1995 r. znajdowało się w nim Muzeum-Mieszkanie Lenina, przeniesione obecnie poza Moskwę. Sąsiadujący z nim budynek Arsenалу, odbudowany po pożarze Moskwy w 1812 r. w stylu neoklasycystycznym, jest siedzibą Pułku Kremłowskiego, odpowiedzialnego za ochronę prezydenta Rosji i całego Kremla. Znajdujący się w pobliżu siedemnastowieczny Potiesznyj Dworec był budynkiem, w którym od 1672 r. swoje przedstawienia wystawiał teatr dworski.

Podczas wizyty na Kremlu nie można pominąć dwóch niezwykle ciekawych obiektów sztuki ludwisarskiej, w pełni zasługujących na umieszczenie w Księdze Rekordów Guinnessa. Jeden z nich to Car-Puszka – największe działo świata, które nigdy nie wystrzeliło. Zostało ono odlane w 1586 r. i stoi obecnie na kremłowskim Placu Iwana Wielkiego. Car-Puszka waży ponad 39 ton, ma kaliber 890 mm i długość 5,34 m. Miasto Donieck na Ukrainie otrzymało w prezencie od miasta Moskwy żeliwną kopię Cara-Puszki i ustawiło ją przed swoim ratuszem.

Drugim jeszcze większym obiektem jest największy dzwon świata Car-Kołokoł. Eksponowany niedaleko Cara-Puszeki dzwon, który nigdy nie zadzwonił, waży ponad 200 ton, ma ponad 6 m wysokości oraz ponad 6 m średnicy. Zamówiono go do Dzwonnicy Iwana Wielkiego, ale został uszkodzony podczas wielkiego pożaru w 1737 r., kiedy jeszcze był w formie odlewniczej. Odpadł wówczas od niego duży fragment, który sam waży ponad 11 ton. Dopiero w 1836 r. wydobyto dzwon z dołu odlewniczego i ustawiono wraz z odłamkiem na Placu Iwana Wielkiego. Replika dzwonu znajduje się w niemieckiej miejscowości Gifhorn w Dolnej Saksonii.

Największą dwudziestowieczną osobliwością Kremla jest nie grzeszący urodą Państwowy Pałac Kremłowski, niegdyś znany jako Pałac Zjazdów, zbudowany w latach 1960 – 61 na miejscu innych wyburzonych budowli. Jego budowę zlecił Nikita Chruszczow, którego życzeniem było, aby odbywały się w nim zjazdy partii komunistycznej. Wśród około 800 pomieszczeń tego wielkiego obiektu zaprojektowano w związku z tym wielką salę, która mogła pomieścić 6000 osób, oraz drugą, nieco mniejszą, na 4500 osób. Obecnie z budynku tego korzysta głównie Balet Kremłowski.

Podczas wielu wieków swojej historii nowożytny Kreml tylko dwa razy znalazł się w rękach wojsk obcych – raz podczas okresu wielkiego kryzysu politycznego w Rosji na początku XVII w., zwanego „wielką smutą”, drugi raz zaś podczas wojen napoleońskich. W pierwszym przypadku Kreml w latach 1610 – 1612 zajmowały wojska polskie w związku z wojną polsko-rosyjską i planami osadzenia na tronie carskim królewicza Władysława, późniejszego polskiego króla Władysława IV Wazy. Polacy zostali ostatecznie z Kremla wypędzeni 7 listopada 1612 r. Dla upamiętnienia tego faktu obchodzi się obecnie w Rosji 4 listopada nowe święto państwowe, określane jako Dzień Jedności Narodowej, przy czym przesunięcie daty święta o trzy dni w przód wiąże się z kościelnym świętem Matki Boskiej Kazańskiej. Dzień Jedności Narodowej zastąpił obchodzoną wcześniej rocznicę rewolucji październikowej.

Polska obecność na Kremlu nie spowodowała zbyt wielkich szkód materialnych. O wiele większe konsekwencje miała okupacja Moskwy i Kremla przez armię Napoleona we wrześniu i październiku 1812 r. Olbrzymi pożar Moskwy, który pochłonął trzy czwarte jej zabudowy, nie dotknął zbytnio Kremla, ale podczas odwrotu z Moskwy Napoleon postanowił wysadzić Kreml w powietrze. Udało mu się to tylko częściowo, jednak odbudowa uszkodzonych budowli trwała wiele lat.

Największe straty w swojej substancji budowlanej poniósł Kreml za czasów władzy radzieckiej. Dotknęły one przede wszystkim budowli sakralnych – w sumie, głównie pod koniec lat dwudziestych i w latach trzydziestych XX w., zburzono dwanaście kościołów i pięć kaplic na terenie Kremla. Całkowicie wyburzone zostały dwa klasztory - męski Monastyr Czudowa i żeński Monastyr Wozniesieński, inaczej Klasztor Wniebowstąpienia. Na ich miejscu powstał okazały budynek administracyjny. Podobnego losu tego nie uniknęły też niektóre pomniki i budowle świeckie. Wszelkie ingerencje budowlane ułatwiał fakt zamknięcia Kremla dla publiczności na długi okres czasu. Dopiero w 1955 r. udostępniono ponownie Kreml dla turystów.

Pisząc o Kremlu należy pamiętać, że w jego bezpośrednim sąsiedztwie znajduje się najśłynniejszy plac Moskwy, czyli Plac Czerwony. Dziś kojarzymy jego nazwę z kolorem i to często z kolorem przypisywanym komunistom. Komunistyczne skojarzenia są tu jednak nie na miejscu. Plac ten nosi swoją nazwę od bardzo dawna, a wcześniej oznaczała ona tyle, co

„piękny plac”. Najbardziej znane obiekty przy Placu Czerwonym to wspaniały Sobór Wasyla Błogostawionego oraz Mauzoleum Lenina. Sobór został wzniesiony w latach 1555 – 1561 z rozkazu cara Iwana IV Groźnego dla upamiętnienia zwycięstwa nad chanatem kazańskim. Sobór składa się z ośmiu oddzielnych cerkwi, upamiętniających poszczególne dni oblężenia Kazania. Połączone są one w jedną całość, lecz każda z nich posiada własną kopułę o kształcie cebuli, przy czym kopuły te pomalowane zostały w wielokolorowe wzory. Dzięki temu mieniący się barwami i przywodzący na myśl baśniową fantazję Sobór stał się jednym z symboli całej Rosji. Natomiast wokół niemniej słynnego Mauzoleum Lenina toczy się w dalszym ciągu dyskusja, czy zabalsamowanych zwłok wodza rewolucji nie należałoby przenieść w inne miejsce.

Istnieje wiele publikacji na temat Rosji i Moskwy, które umożliwiają bliższe zapoznanie się z Kremlen i jego otoczeniem. Należy tu wymienić książkę „Moskwa” w serii „Miasta marzeń” pod patronatem „Gazety Wyborczej”, bogato ilustrowany przewodnik po Moskwie, wydany przez Wiedzę i Życie, przewodnik Pascala po Rosji, przewodnik Justyny Madzińskiej i Agnieszki Szypielewicz „Moskwa. Kreml, matrioszki i Arbat”, wydany przez Wydawnictwo Bezdroża oraz stronę internetową <http://otomoskwa.pl/zabytki-moskwy>. Również w Wikipedii można znaleźć wiele interesujących materiałów na temat Kremla i jego poszczególnych zabytków, przy czym szczególnie godne polecenia – oprócz oczywiście stron w języku rosyjskim – są artykuły w języku niemieckim.